

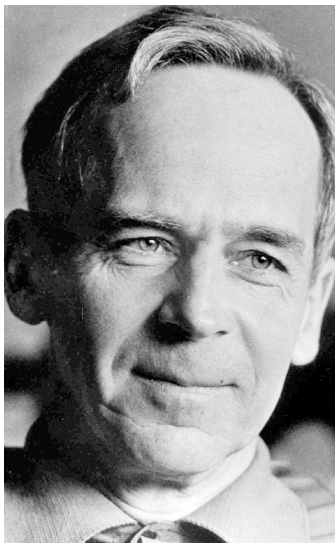
LARS GYLLENSTEN

LARS JOHAN WICTOR GYLLENSTEN, född den 12 november 1921 i Stockholm och död härstädes den 25 maj i år, invaldes som hedersledamot i vår akademi 1979. Han var son till disponenten Carl Gyllensten och Ingrid Rangström, syster till tonsättaren Ture Rangström. Under gymnasieåren i Norra Real tvekade han mellan en levnadsbana inom filosofi eller annan humaniora, medicin och teknik. Men det blev medicinen som segrade, kanske emedan dess bredd tillät honom att hålla flest valmöjligheter öppna. 1948 blev han medicine licentiat, och 1953 doktorerade han på en avhandling om brässen och sköldkörteln. Som medicinsk forskare ägnade han sig huvudsakligen åt embryologi och histologi, blev docent på avhandlingen och verkade sedan som prosektor och biträdande professor i histologi vid Karolinska institutet från 1955 fram till 1973. Sedan slutet av 1940-talet hade han samtidigt idkat skönlitterärt författarskap och 1973, vid 52 års ålder, övergick han till att bli författare på heltid.

Även om Lars Gyllenstens yttre levnadsbana torde vara välkänd för de flesta av oss, vill jag här likväl kort rekapitulera den. Den tecknar en framgångssaga som äger få motstycken i vår svenska samtid. Hans författarskap förde honom in i Svenska Akademien 1966, och under nästan tio år kom

han att tjäna som dess ständige sekreterare. Han var samtidigt ledamot av dess Nobelkommitté och utövade under nästan tjugo år därmed sitt inflytande över de litterära Nobelprisen. Med sin stora administrativa talang togs han i anspråk också som ledamot av Nobelstiftelsen och ledde dess verksamhet som ordförande från 1987 till 1993, sålunda även efter det att han 1989 lämnat Svenska Akademiens arbete. Stig Ramel har i sina memoarer givit en livfull bild av åren i Nobelstiftelsen, där Gyllensten förde ordförandeklubban med stor ackuratess i besvärliga ekonomiska ärenden. Men meritlistan stannar ingalunda vid detta. Av Kungl Maj:t utsågs han till styrelseledamot för Sveriges Radio. Han satt tidvis också i styrelserna för Dramatiska Teatern, för Svenska språknämnden och för Tekniska högskolan. Förutom i Svenska Akademien och Vitterhetsakademien var han som ledamot flitigt verksam också i Vetenskapsakademien.

Som om detta inte vore nog, deltog han – flitigare än de flesta – i den offentliga debatten. Längre recenserade han i Dagens Nyheter och Läkartidningen medicinsk och medicin-historisk litteratur. Lika ofta flödade ur hans penna engagerade inlägg rörande människorätt, kultur- och kulturpolitik, miljö- och trafikfrågor, bistånds- och försvarspolitiska frågor och inte minst teologi och livsåskådningsfrågor. Vill man få en överblick över detta väldiga stoff, bör man ta del av Åke Lilliestams år 1993 utgivna bibliografi i Kungliga bibliotekets Actaserie. Enbart för åren 1946–1992 förtecknar den 819 poster över större och mindre arbeten. Men även efter 1992 hann Lars Gyllensten naturligtvis skriva åtskilligt. De litterära prisbelöningarna lät inte vänta på sig och var många: Svenska Dagbladets litteraturpris, Litteraturfrämjandets stora romanpris, Doblougskapriset, De Nios stora pris, Övralidspriset, det Kellgrenska priset, Litteraturfrämjandets pris, Pilotpriset, Stiftelsen Selma Lagerlöfs litteraturpris. Man tillgriper förmodligen inga överord, om man tillägger, att denne trippeldoktor i medicin, teologi och teknik – han blev teknologie hedersdoktor vid KTH 1993 och hedersdoktor i teologi i Lund 1998 – bra nära inkarnerar renässansmänniskans ideal.

Men om jag kände Lars Gyllensten rätt, skulle han ha tillfogat och verkligen också menat det: allt detta är utanverk, adiafora, fåfängligheters fåfänglighet, dömt att glömmas och förgå i den stora mäld som tiden och döden mäter ut åt oss dödliga. Samtiden, verklighetens vardagliga bestyr och varjehanda upptog honom visserligen intensivt och nära nog dagligen. Men i den roman, som leder in till hjärtpunkten i hans författarskap, *Grottan i öknen* (1973), anslöt han sig till aposteln Paulus viktiga levnadsvisdom: ”det gäller att leva i världen, som levde man där icke”. Kyrkofäder som Athanasius och Augustinus beundrade han mycket och identifierade han sig gärna med: argsinna och intriganta maktmänniskor som styr och ställer i kyrkopolitiken men som likafullt lyckas värna om det inre livet, som förstår att nollställa sig själva och utöva en andens askes i vad Mäster Eckehart brukade kalla för en ”hjärtats öken”. I själva verket tangerar man här något som på en och samma gång var Lars Gyllenstens ideal och hans

självförsvaret: att man mycket väl kan vara en utåtriktad handlingsmänniska, och *samtidigt* vara en inåtvänd mystiker som förnekar och förkastar hela den yttre stäten för att i stället besinna de långt viktigare frågorna: varför lever vi egentligen? hur bär vi oss åt för att leva ett gott liv? Hur handskas vi med lidandets och dödens övermäktiga verklighet?

Kring dessa moraliska och metafysiska spörsmål bedrev diktarfilosofen Lars Gyllensten en existentiell grundforskning som äger få motstycken i annan nutida svensk skönlitteratur, i varje fall i perioden efter Pär Lagerkvist. Det är naturligtvis svårt för att inte säga omöjligt att i få ord karakterisera Gyllenstens stora, heterogena och provokativa litterära produktion. Vad jag vet har ingen vare sig försökt eller lyckats härmed, och detta trots att den blivit föremål för åtta doktorsavhandlingar och flera större och mindre monografier. Bara vid några få särdrag vill jag här uppehålla mig. Med något av den evige gymnasistens och pubertetsmänniskans envisa fräschör, bestörtning och allvar uppehöll sig diktaren Gyllensten gärna vid vad man brukar kalla de stora livsfrågorna. Men han varierade sedan svaren i det oändliga. Det skedde inte i bekännelseböcker – för sådana hyste han bara förakt – utan i en rolldiktning, där han ständigt dolde sig bakom sina gestalter och prövade hållbarheten eller ohållbarheten i skilda livshållningar. Den stora förebilden var här som så ofta Søren Kierkegaard, som på motsvarande vis alltid dolde sig bakom sina pseudonymer. Ofta hämtade Gyllensten därvid sina fiktiva inkarnationer ur vår civilisations äldre myter och historia: Abraham, Kain, Orestes, Faust, Don Juan, Sokrates. För de fixerade trossystemen och de storstättliga ideologierna hade han i regel inte mycket till övers. Hans berömda trolöshet, som för en tid lät mycket höra tala om sig, gick ut på att man ständigt måste vara beredd till omprövning och att inga andra gudar ha än provisorier. Men mitt i hans radikala tvivel insmög sig också ständigt en lidelse, ett hettande engagemang, som hotade att underminera också tvivlet. I en briljant aforism i samlingen *Desperados* (1962) sammanfattar dialektikern Gyllensten

sitt dilemma: ”Jag är fast övertygad om att idel ont kommer av alltför fasta övertygelser – nej, nu sa jag bestämt för mycket!”

Vid sidan av all frätande skepsis, hädelse och kylig ironi – Inge Jonsson har med rätta betonat hans ”nästan oroande förtjusning i blague och drift, skymf och nedskrivning” – kunde Gyllensten med oerhörd ömhet och inlevelse också skildra människans hårda och förnedrande villkor, hennes främlingskap och exil i en tillvaro som rymmer idel barbari och ”kreaturlighet”, ödslighet och förfall. I storverk som *Senilia*, *Kains memoarer*, *Juvenilia*, *Palatset i parken*, *Grottan i öknen*, *Don Juan-böckerna* eller *Det himmelska gästabudet* skapade han en hel egen antropologi och särpräglad livstolkning. Gyllensten var, det bör kanske inskräpas, inte kristen. Han brukade rikta två anklagelser mot Gud, för det första att han inte finns, och för det andra att han inte kan ställas till svars för allt vad han ställt till med. Likafullt kom Gyllensten som civilisationskritiker bra nära en religiös livstolkning själv, när han gång efter annan riktade sin svidande kritik mot övermodet och den okritiska självtillräckligheten i vår tids människocentrerade vetenskapligt-tekniska livsstil, hela den ihåliga rationalistiska optimismens övertro på att vi människor duger att själva länka vårt öde. För egen del tyckte han sig i stället ana, hur människan bara är en del av större biologiska eller kosmiska strukturer, en ordning bortom, ovanför eller utanför människans. Inte sällan närmade han sig då något som bra nära liknar medeltidens apofatiska teologi (den som säger att Gud kan beskrivas endast genom negationer) eller, för att välja en modern och profan motsvarighet, Samuel Becketts intighetsmystik. I sådana stunder – när han slog fast att det väsentligaste i våra liv ligger utanför vår kontroll, att vi i grunden är beroende av en starkare, utommänsklig vilja eller nåd och att vår klokaste handling är att bekänna vår vanmakt i kroppslighetens stora fångelse – fick hans resonörsprosa en lyrisk lys-ter som skvallrade om att han här vidrörde något djupt personligt. Men inte mer personligt än att han samtidigt anknöt till den kungslinje i vår

västerländska filosofi som löper från Platon över Paulus och Augustinus fram till Kierkegaard, samtliga favoriter i hans lärda husapotek. I flera av hans centrala verk, jag tänker till exempel på *Det himmelska gästbudet*, framskymtade då strimmor av ljus i en eljest mörk livsbetraktelse. Och som teckentydare och uttolkare av de dolda korrespondenserna mellan andevärld och sinnevärld blev han då också fullföljare av en rent svensk tanketradition, den som utgår från Swedenborg och som sträcker sig över Carl von Linné till Infernotidens Strindberg.

Lars Gyllenstens språkliga briljans och intellektuella överlägsenhet gjorde honom till en fruktad polemiker, att bli hans fiende kunde ingen gärna önska sig. Som privatperson kunde han vara ömsom uppsluppen som en ung gamäng, ömsom och i nästa ögonblick lika sluten och gravallvarlig. Många har omvittnat hur svårt det var att komma honom verkligt nära. För den som haft lyckan att tillhöra hans vänkrets och som genom åren lärt känna honom både i talrika brev och privata samtal, står det klart att saken inte är fullt så enkel. Åtminstone vi hans nära vänner vet, att den offentliga mediebilden av honom som en egensinnig bråkstake och maktmänniska inte rymmer utan snarare skymmer de verkligt viktiga sidorna av hans natur. Vi föredrar att minnas honom som en blyg människa, en märkvärdigt självkritisk personlighet som i avgörande ögonblick utvecklade en mänsklig värme, en finstämd taktkänsla, en ömsinnet och generositet som inte var av denna världen. När Lars Gyllensten ville tala väl om en människa, brukade han kalla henne lidelsefull. För honom var detta att vara lidelsefull ett högt värdeord. Själv tillhörde han onekligen dessa extremt lidelsefulla och blev därmed en särpling i ett tidevarv, där konformismen inte tillåter några mer radikala avvikelser från det slätstrukna genomsnittet. Låt oss glädjas över att vår vittra akademi intill slutet fick behålla denna undantagsmänniska som en ständigt lika intresserad och lojal ledamot.

Thure Stenström